

Masarykova univerzita v Brně
Ekonomicko–správní fakulta

Předmět: Pracovní trhy a politika zaměstnanosti

**NEZAMĚŠTNANÍ VE SPOLEČNOSTI, ZTRÁTA
STATUSU, STIGMATIZACE, UNDERCLASS**

Seminární práce

Autoři:
Martin KŘIVÁNEK
Tomáš SKOLEK

Brno, prosinec 2004

Obsah

Úvod	3
1 Význam práce pro člověka	3
2 Důsledky ztráty zaměstnání pro jedince	3
2.1 Zdravotní důsledky	4
2.2 Sociální a psychologické důsledky	4
3 Ztráta statusu a stigmatizace	5
4 Důsledky ztráty zaměstnání jedince na domácnost	6
5 Postoj veřejnosti k nezaměstnaným	6
6 Underclass	7
6.1 Vznik třídy deklasovaných	7
6.2 Vyčlenění underclass	7
6.3 Charakteristiky underclass	7
7 Underclass v U.S.A.	8
7.1 Kultura závislosti	8
7.2 Etnické skupiny a underclass	8
8 Underclass v U.K.	9
9 Underclass v ČR	10
Závěr	11
Literatura:	12
Příloha:	13

Úvod

Nezaměstnanost představuje i na prahu 21. století výrazný ekonomický, politický, ale i sociální problém, který se stále řeší, a přesto nebyl dosud spolehlivě vyřešen. V naší práci jsme se zaměřili na snahu pochopit především sociálně-psychologické vlivy a aspekty nezaměstnanosti a jejich důsledky ve společnosti. Pokusíme se zprostředkovat pohled některých autorů na danou problematiku a zdůraznit tak důležitost a oprávněnost sociologicko-psychologického úhlu pohledu na daný problém. Nezaměstnanými zde rozumíme osoby, ve smyslu užšího pojetí viz Mareš (2002), kteří jsou schopni pracovat, chtějí být zaměstnáni – aktivně práci hledají, ale přes tuto snahu jsou v daný okamžik bez zaměstnání.

1 Význam práce pro člověka

K pochopení dopadů nezaměstnanosti na jedince a potažmo na celou společnost, je třeba nejprve vysvětlit význam práce pro člověka. Buchtová (2002) k hodnotě práce pro jedince uvádí, že práce zaujímá v životě člověka velmi zásadní postavení. Je důležitou podmínkou pro důstojnou existenci, přináší mu nejen materiální prospěch, který je nutný k nákupu statků a služeb uspokojujících individuální potřeby, ale současně jedinci dává pocit seberealizace a společenské užitečnosti.

Tím se smysl práce zdaleka nevyčerpá. Buchtová (2002) také poukazuje na práci jako jednoho ze společenských činitelů. Tím, že práce neslouží jen k výrobě statků nebo vykonávání služeb, ale také sociální pole strukturovaných kontaktů a možností, které se vyznačují např. rozhovory, setkáváním jiných lidí, navazování přátelství. Skupinová práce nabízí sociální prostředí, ve kterém se člověk hodnotí a srovnává s ostatními lidmi. V konkrétní práci, k níž jsou nezbytné znalosti, schopnosti a dovednosti, se rozvíjí lidská osobní identita.

Je pozoruhodné, že ač je práce v kontextu životní dráhy člověka formálně určena začátkem a koncem ekonomické aktivity, setkáváme se s ní již od dětství¹. Děti prožívají pracovní úspěchy i neúspěchy rodičů, mají možnost se s jejich příkladem ztotožnit a případně jej napodobit. Práce se i tímto stává nejen možným zdrojem životní orientace, ale i jednou z důležitých a uznávaných hodnot v životě jedince a celé společnosti.

2 Důsledky ztráty zaměstnání pro jedince

Pokusme se nyní obecně vyjádřit dosavadními výzkumy zjištěné důsledky připisované ztrátě zaměstnání. Chceme předně čtenáře upozornit na jistý stupeň zobecnění zde popisovaných případů, které se podle různých autorů v převážné míře vyskytují u většiny nezaměstnaných.²

---

¹ Neopomenutelnou částí života jedince je také přechod do penze, jehož dopady na život jedince mohou vykazovat jisté podobné znaky charakteristické pro nezaměstnaného. Přesto se tímto naše práce primárně nezaobírá.

² Bylo by také chybné myslet si, že nastíněné důsledky jsou ve všech případech stejné a že se musí u všech dotčených nutně projevit ve stejné míře. Pro popis obecných tendencí je tedy jistá míra abstrakce nutná, z důvodů individuality každého člověka.

Nezanedbatelným třídícím hlediskem, určujícím stupeň rozvinutosti jednotlivých dopadů, je faktor času. To, že jsou některé důsledky ztráty zaměstnání patrné až po delší době (typicky u dlouhodobě nezaměstnaných), ještě neznamená, že zde započaly, respektive, že jde o projevy výhradně spojené pouze s dlouhým časovým působením.³

Lze s určitou jistotou říci, že skutečnou hodnotu práce si člověk bez předchozí zkušenosti s nezaměstnaností uvědomí, až když práci ztratí. Zvláště nedobrovolné vyřazení práce z osobního života člověka má podle současných poznatků průkazné negativní zdravotní, sociální a psychologické důsledky.

2.1 Zdravotní důsledky

Dnes se již neprojevuje v takové míře, jako tomu bylo dříve, přímé fyzické strádání spojené se ztrátou zaměstnání, které se promítá do nemocí spojených s chudobou, nedostatkem (kvalitní) výživy. Jak se uvádí (Buchtová, 2002), jde tedy u každého o individuální projevy a rozsah, které jsou přímo podmíněny osobní odolností konkrétního člověka vůči psychické zátěži vůbec. Dále zde vystupují i další faktory, jako je věk, pohlaví, dosažená kvalifikace, předchozí životní a pracovní zkušenosti, nebo i sociální opora a finanční zázemí. Zdravotní důsledky vznikají hlavně působením stresu plynoucího ze situací ztráty zaměstnání. Z toho plynou některé subjektivní příznaky (uváděné respondenty různých šetření) jako je úzkost, bolest hlavy, vnitřní neklid, podrážděnost, bolest hlavy, nespavost, zvýšená únava. U jedinců se zdravotními potížemi ještě před ztrátou zaměstnání se často rozvíjí psychosomatická onemocnění např. hypertenze, žaludeční vředy, onemocnění srdce, problémy s páteří apod.

Jak uvádí (Kebza, Šolcová In: Buchtová 2000), růst rizika sebevražedných pokusů a dokonaných sebevražd se považuje za jedno z nejvýznamnějších dopadů nezaměstnanosti na zdraví. I když nezaměstnanost jedince není zdaleka jediným důvodem k sebevražedným sklonům, přesto je nepochybné, že jde o významný faktor u populace, která je schopna a ochotna pracovat.

2.2 Sociální a psychologické důsledky

V literatuře se lze často setkat s popisem sociálně-psychologických důsledků, jako výrazu komplexnější provázanosti obou.⁴

Psychologické důsledky jsou v kontextu ztráty zaměstnání chápány v zásadě jako dopady na jednotlivce, podobně jako zdravotní důsledky. Jak uvádí například Buchtová (2002), projevuje se jako pokles sebedůvěry, snížení pocitu vlastní hodnoty, pokles důvěry vůči ostatním lidem nebo pocity beznaděje. S narůstající dobou strávenou v nezaměstnanosti dochází k narůstajícím projevům depresí, přijímání stavu jako osudu a ztrátě víry v možnost zvrácení celé situace, až k apatii spojené hlavně s pocitem ztráty vlastní hodnoty.

---

³ Typické příklady jsou uvedeny dále v textu, jde např. o různá psychosomatická onemocnění.

⁴ Jde o snahu pochopit jednotlivé důsledky, jako „spojené nádoby“, kdy se individuální problémy jedince stávají problémem společnosti a opačně.

Sociální důsledky nezaměstnanosti se projevují ve větší či menší míře na celé společnosti. Jedná se především o zvýšený výskyt sociálně patologických jevů, které se projevují především nepřímo: zvýšenou konzumací alkoholu, nikotinu a drog, vyšší nemocností a rostoucí spotřebou léků. Dále se projevuje i zvýšená kriminalita, násilí, rasové a meziskupinové konflikty, krize v rodině (Buchtová, 2000). Nezaměstnanost provází i ztráta úcty k politickým stranám, autoritám a vznik tzv. třídy deklasovaných (viz. dále v textu).

3 Ztráta statusu a stigmatizace

Ze sociologického hlediska mezi dopady nezaměstnanosti na jedince, a potažmo na společnost, patří ztráta sociálního statusu. K pochopení důsledků tohoto jevu je třeba nejprve vysvětlit, co to znamená sociální status.

Status vyjadřuje pozici, kterou člověk zaujímá k druhým lidem v rámci daného sociálního systému. Jde o prestiž, která je připisována zejména na základě zaujímané sociální pozice, výkonu určité sociální role, nebo je spojena s určitými osobními vlastnostmi. Status může být pozitivní i negativní – podřadný. Příkladem pozitivně vnímaného sociálního statusu je obecně status zaměstnaného.

Skutečnost, která doprovází ztrátu zaměstnání, představuje z hlediska sociálního statusu také změnu. U člověka, který ztratil práci, nedochází jen ke ztrátě statusu spojeného obecně s faktem „mít zaměstnání“, případně statusu souvisejícího s povahou tohoto zaměstnání. Znamená to také přijmout nový status – status nezaměstnaného. Tento status je z pohledu jedince i společnosti podřadný, a to z několika hledisek.

Předně pocítění finanční tísně brání udržení životního standardu. Ten je v podmínkách evropské a americké kultury odvozován od určité úrovně spotřeby – konzumu zboží a služeb. Lidé (jak dokládá Sirovátka, 1994), kteří zaujímali dříve na pracovním trhu vyšší pozici co do typu zaměstnání a příjmu, trpí při trvající nezaměstnanosti spíše psychicky než zhoršením finanční situace. Naopak u lidí, kteří se pohybují spíše na sekundárních pracovních trzích, je výrazněji pocíťován dopad finanční, a také jejich skutečná finanční situace se může více zhoršovat.

Dále je to důvod ztráty statusu. Zda je za ztrátou zaměstnání nezájem o práci nebo neschopnost si zaměstnání znovu nalézt je přitom společností chápáno rovnocenně. To vede v konečném důsledku ke snaze zastřít statusový pád tím, že si některé znaky původního statusu snaží udržet. Často dochází k poznamenání neboli stigmatizaci. Jde o rozpor mezi tím, čím by jedinec měl být („virtual social identity“), a tím, čím skutečně je („actual identity“).⁵ Dále se rozlišuje mezi stigmatem, které diskredituje (discredited stigma) - běžně vnímané - a stigmatem, které by mohlo diskreditovat (discreditable stigma)⁶, tedy kdy příznaky stigmatizace nejsou v běžném kontaktu patrné a stigma proto většinou není ostatní populací známo. Osoba se snaží své stigma skrýt, používá přitom často vysilující manipulaci s informacemi (Mareš, 2002). Jak lze ukázat i na úryvku z knihy George Orwella: Na dně v Paříži a Londýně⁷, může mít nezaměstnanost charakter obou typů stigmatu.

---

⁵ Goffman In: Mareš, 2002

⁶ tamtéž

⁷ viz. příloha č.1

Přijetí nového statusu však záleží na člověku samotném. Pokud se jedná o jedince, který věří, že jeho osud je v jeho vlastních rukou a snahou je schopen svou pozici ovlivnit, nemá přijetí statusu nezaměstnaného takový dopad, než v případě člověka, který je přesvědčen, že jeho činnosti jsou vynuceny a určeny vnějšími silami a událostmi, nad nimiž pozbývá kontrolu. Tento typ pracovníka je bezesporu případ budoucího dlouhodobě nezaměstnaného.

4 Důsledky ztráty zaměstnání jedince na domácnost

Z empirických výzkumů zabývajících se nezaměstnaností (např. Sirovátka, 1994) lze dohledat, že do jisté míry mohou být důsledky postihující nezaměstnaného jedince „přenášeny“ na osoby jemu blízké, které s ním žijí ve společné domácnosti, rodině. Zjištěním bylo, že v domácnosti s nezaměstnaným členem (otec, matka) mnohdy vykazují podobné projevy (zdravotní, psychologické a sociální) jako jsme popsali u samotného nezaměstnaného. Dochází ke změnám personálních vztahů, postavení a statusu nezaměstnaného člena, změnám v distribuci domácích prací (Buchtová, 2000). Obtížná je situace v rodinách, kde jsou dospívající děti, a které vnímají otce jako autoritu zajišťující živobytí i pro ně. Ztráta práce otce je pak někdy i snížením jeho postavení v rodině, což může vyústit v závažné psychologické problémy u ostatních členů rodiny. Výsledky výzkumů (Buchtová, 2000) ukazují, že v rodinném soužití se v některých případech neurotické potíže přenášejí z nezaměstnaného na zaměstnaného partnera. Přenášejí se dokonce i na děti, včetně poruch chování. Jsou-li v rodině dva členové bez práce, stresy působící na rodinu se často násobí. Platí zde však, stejně jako u jedince, vysoká diferencovanost projevů, zvláště v závislosti na dřívější úrovni statusu zaměstnaného, což nevyklučuje nezanedbatelnou roli jiných faktorů (věk, vzdělání, lokalita aj.).

5 Postoj veřejnosti k nezaměstnaným

Dominující obraz nezaměstnaných v očích veřejnosti (Mareš, 2002), který je často podporován médii, je stále moralizující. Dle tohoto pohledu jsou nezaměstnaní sami vinni svými problémy. Je jim vytýkána neochota k mobilitě, přijmout i hůře placenou práci nebo práci na zkrácený úvazek. Stali se nezaměstnanými pro své nedostatky, nemají potřebnou kvalifikaci, popřípadě si ji nechtějí rozšiřovat na požadovanou úroveň. Možná přišli o práci kvůli přehnaným mzdovým požadavkům. Utváří se tak obraz nezaměstnaných, jako těch, kteří žijí na úkor tvrdě pracujících daňových poplatníků. Navíc si někteří doplňují své sociální podpory prací v neformální ekonomice.

Veřejnost a úřady očekávají proto od nezaměstnaných především to, že sami budou považovat svůj stav za nežádoucí, že budou schopni a ochotni aktivně tuto situaci změnit. A to i bez ohledu na možnost úspěchu. Současně by nezaměstnaní měli být „realističtí“ a přijmout zaměstnání i za horších platových podmínek, což také znamená, že jakákoliv práce za jakoukoliv mzdu by měla být preferována před pobíráním dávek sociálního zajištění (Mareš, 2002).

6 Underclass

6.1 Vznik třídy deklasovaných

Podíváme-li se trochu do historie urbanizace v 18. a 19. století, zjistíme, že chudoba byla vytlačována z center měst a alokována v určitých městských čtvrtích. V počátcích průmyslové revoluce tomu bylo naopak, tam chudoba s bohatstvím často sdílela společný prostor. Přizemí domů obvykle obývaly bohaté měšťanské rodiny, ve vyšších patrech pak bydleli učitelé, úředníci a obchodníci. Ve sklepních místnostech pak žily chudé dělnické rodiny. Všichni obyvatelé tak sdíleli stejné prostory jako dvory, chodby a schodiště. Tato tolerance mohla fungovat, pokud lidé věděli, co mohou od druhých očekávat, tedy pokud byla dodržena základní pravidla pro užívání společných prostor domu a lidé navzájem mohli rozeznat svůj status ze vzhledu a oblečení. Tyto podmínky se však časem zhoršovaly, zejména díky hlučnosti, haštěřivosti, impulsivnímu jednání, a také rozmáhání kriminality a šíření nakažlivých chorob ve velkých chudých rodinách. Tolerance ochabla a v chování lidí začaly být patrné důkazy sociální distance, která vedla až k segregaci chudých do určitých městských částí, nejčastěji na periferie.

6.2 Vyčlenění underclass

Nezaměstnanost, zvláště hromadného charakteru, vyvolává otázku, zda nezaměstnaní vytvářejí zvláštní společenskou třídu. Logicky ale nelze o ucelené třídě hovořit. Na to je kategorie příliš heterogenní ve svých sociálních charakteristikách a odlišnostech. Nezaměstnanost postihuje každého zvlášť. Někdo nalezne zaměstnání za týden, někdo po dvou měsících. Další osoby pak opouštějí trh práce a mnoho také upadne do stavu dlouhodobé nezaměstnanosti. Vyčlenění speciální třídy, do které se řadí nezaměstnaní není možné také z toho důvodu, že mezi nezaměstnanými obecně nepřevládá tendence k vydělení se z hlavního proudu společnosti. I když zde samozřejmě existují výjimky a tyto pak mohou aspirovat na třídu deklasovaných tzv. underclass. Lidé, kteří se nestaví mimo proud společnosti a nesou stigma nezaměstnanosti, jsou navíc tlačeni přirozenými morálními pákami veřejnosti, aby si hledali nové pracovní místo, a tak si zpět dobyli svůj status, a proto do třídy underclass nemohou být zařazeni.

6.3 Charakteristiky underclass

V dnešní době se o underclass začíná stále více hovořit. Jedinci této skupiny jsou charakterističtí chronickou nezaměstnaností a nejsou schopni žít v hlavním systémovém společenském proudu. Často mají velmi nízkou kvalifikaci, jejich chování je značně asociální, mají zkušenosti s dlouhodobou nezaměstnaností a nebo žijí přímo mimo pracovní trh. Požívají státních sociálních dávek a často pracují na neformálním trhu práce. Prostředí v této kategorii je ve vztahu k majoritní populaci obvykle považováno za zcela rezignující, vyznačující se malým nebo žádným respektem k autoritám. Neakceptují tradiční instituce a právo. Oblasti, kde se tyto lidé koncentrují, pozbývají sociální kontrolu. Existence této třídy je doprovázena negativními jevy jako je kriminalita, toxikomanie, těhotenství mladistvých, nestabilní rodinné vztahy a generačně předávaná chudoba. V tomto začarovaném kruhu žijí někdy celé generace, které znovu připravují své děti na život v tristních podmínkách. V USA dnes podle průzkumů

žije v některých oblastech⁸ dokonce již třetí generace lidí bez zaměstnání, což existenci underclass výrazně dokazuje a vyvrací tak postoje některých odborníků, že jde pouze o symbolický pojem.

7 Underclass v U.S.A.

Známý americký odborník Charles Murray, vědecký pracovník na American Enterprise Institute ve Washingtonu, léta sledující situaci underclass v U.S. zpracoval následující tezi:

„Existuje mnoho způsobů jak underclass identifikovat. Avšak koncentrace na 3 fenomény, které se ukázaly jako první varovné signály v U.S. je nezbytná. Byly to nemanželské děti, násilné zločiny a růst nezaměstnanosti“ *Charles Murray 26.11.89*

Murrayova teze byla rozpracována v U.S., ale později ji aplikoval i v U.K. Murray si myslí, že všechny tyto fenomény jsou způsobeny jednou samou věcí: přespříliš štědrým sociálním systémem, který ústí v ženu vedené jedno-rodčovské rodiny. Dále věří, že všechny tyto fenomény jsou spojené dohromady.

Murray pevně věří, že dříve než se sociální zabezpečení stalo tolik štědré, existovalo jen málo jedno-rodčovských rodin, protože nebyly jednoduše ekonomicky schopné přežít. Štědřejší příspěvky umožnily ženám mít děti aniž by byly ve stabilním svazku s mužem.

7.1 Kultura závislosti

Murray říká, že dětem vychovávaným jedním rodičem – ženou, chybí model mužské role a proto v těchto rodinách poklesla disciplína. Mladí muži bez rolového modelu a bez disciplíny se nyní stávají divokými. A pokud jim chybí ještě zaměstnání, tito mladí muži se dávají na zločin a na drogy. Murray poznamenává, že jejich chování je politováníhodné a jejich hodnoty „kontaminují“ život celého okolí. Jejich hodnoty jsou k tomu předávány na mladší generace mužů. Murray si myslí, že řešením růstové tendence underclass, je vzít příspěvky jedno-rodčovským rodinám. Argumentuje tím, že ti kdo si nemůžou dovolit mít své rodiny by měli dát děti k adopci a snažit se pracovat v jakémkoli zaměstnání pro své vlastní přežití.

7.2 Etnické skupiny a underclass

V roce 1995 Murray navázal na svou dřívější práci o underclass knihou o etnikách a inteligenci nazvanou: *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*.

V této knize Murray tvrdí, že I.Q. je nerovnoměrně rozložené u etnických skupin, kde černí dosahují v průměru o 15 bodů menšího I.Q., než bílí v testech. Zatímco výsledek východních Asiatů je o 10 až 15 bodů vyšší než u bílých. Není si jistý, jestli I.Q. je výsledkem přírody nebo je determinováno výchovou (geny nebo prostředím), ale jistý si je v tom, že I.Q. je děděno. Pokračuje dále v argumentaci, že v U.S. se děje proces *dysgenese*, tzn. že existuje tlak směrem dolů na průměrnou inteligenci v U.S., protože černé rodiny mají více dětí než bílé a černé děti jsou podle Murraye méně inteligentní než děti bílé.

---

⁸ Za všechny můžeme jmenovat Bronx.

A protože černé ženy mají více často nemanželské děti a žijí z příspěvků, je to dalším důvodem odstranění sociálních dávek lidem z underclass.

8 Underclass v U.K.

Charles Murray léta sledoval i situaci ve Velké Británii a říká: "Všimějme si dětí". Dvě z každých pěti narozených v Británii jsou nemanželské. Jsou tyto děti a Británie v ohrožení?

Koncem 80.let bylo zjištěno, že Británie skutečně svou underclass má, malou, ale rostoucí, nikdo si toho nevšímal. A pokud jde o svobodné matky rodící děti, bylo to považováno za dobré a nikoli špatné znamení, že ženy už nejsou nuceny do manželství jen proto, že otěhotněly. V roce 1989 byli u moci konzervativci a labourparty byla v troskách. V roce 1999 dominovali labouristé a konzervativci byli v troskách. A to, co bylo v roce 1989 teprve rodící se underclass, se v roce 1999 podobalo chování a velikosti téže třídě nejchudších v Americe.

Ve skutečném životě se lidé dají zařadit do jasných kategorií zřídka. Podpora v nezaměstnanosti se původně zrodila proto, že hodně poctivě pracujících lidí mělo smůlu a potřebovalo překlenout několik měsíců. Pro některé lidi to platí dodnes, a ti se underclass v ničem nepodobají. Základní tezí je, že velké nárůsty ve třech ukazatelích, které byly použity v roce 1989 - **vyšší nezaměstnanost mezi mladými muži, násilná kriminalita a porodnost u neprovdaných žen** - budou spojovány s růstem třídy násilných, nesocializovaných lidí, kteří, pokud jich bude hodně, fundamentálně zdegenerují život společnosti.

Důležitým indikátorem, že se vytváří underclass, je **zvýšená nezaměstnanost mezi mladými dospělými muži**, protože obráží jasný rozchod s odvěkou normou říkající, že mladí dospělí muži pravidelně pracují - podporující ženy a děti, sourozence nebo rodiče, anebo mající alespoň starost sami o sebe.

Procento mladých mužů schopných práce, avšak nezaměstnaných, bylo v roce 1999 dramaticky vyšší než v roce 1989.⁹

Zhoršující se ekonomika vinna není - všeobecné celostátní procento nezaměstnanosti bylo ve VB v roce 1999 nižší než před deseti lety. Procento mužů ve věku 18-24 let v celodenním vzdělávání se nijak podstatně nezměnilo, nárůsty v lidech s vyšším vzděláním se za tu dobu projeví především v řadách mladých žen a lidí obou pohlaví ve věku 30 a více let. Počet mužů ve věku 21-24 let procházejících vyšším vzděláním se od roku 1989 snižuje.

Co se to dělo? Trend zcela odpovídá rostoucí underclass. Přinejmenším obrovský rozsah jejího hrubého nárůstu si vyžaduje pozornost.

Británie má větší majetkovou kriminalitu než U.S. I po snížení zločinu proti majetku od roku 1993 britské procento zůstává téměř **dvakrát** tak velké, než je v Americe. Nový faktor je, že v roce 1996 Británie předhlonila USA i v **násilné kriminalitě**.

Od poloviny 19. století až po tři čtvrtiny století 20. byly USA považovány za násilnou, neovladatelnou společnost s velkou dávkou osobní svobody, ale ne příliš civilizovanou. V témže období byla Británie oprávněně považována za nejcivilizovanější na Zemi. Jiné země

---

⁹ Mezi muži ve věku 18 až 24 let procento nezaměstnaných stoupl z 20,5 % v roce 1989 na 31,2 % v roce 1999, tedy nárůst o víc než polovinu.

na evropském kontinentu měly sice také nízkou kriminalitu, avšak měly také tradice a instituce s autoritářskou kontrolou.

Británie se těšila mimořádně nízké zločinnosti a mimořádné svobodě. Byl to mimořádný, úžasný úspěch, dokazující světu, že svoboda a bezpečnost jsou kompatibilní. Dokazovalo to, že skutečně občanská společnost je možná. Už tomu tak není. Británie je dnes pouze jednou z industrializovaných zemí s vysokou kriminalitou.

Kontrast mezi trendem kriminality proti majetku a kriminality násilné je poučný. Proč se zločin proti majetku zmenšuje, zatímco násilný zločin nadále roste? Navzdory selskému rozumu lepší ekonomické časy buď pouze málo nebo vůbec snížení zločinu neovlivňují - statistický vztah mezi nezaměstnaností a kriminalitou je slabý.

Násilný zločin se od zločinu proti majetku liší v několika ohledech. Liší se zaprvé, pokud jde o místo. Je páchan v zámožných i chudých čtvrtích, avšak nikoli stejně. Chudé čtvrti trpí různými druhy zločinu více než bohaté, avšak v zámožných čtvrtích se dají ukrást nejlepší věci. Nejnásilnější zločiny jsou napadení, ale ty se nestávají často ve venkovských nebo zámožných oblastech. Proč by se měla násilná kriminalita soustřeďovat tak specificky ve čtvrtích s nízkými příjmy a nadále se zvyšovat, když zločin proti majetku klesá? Není to proto, že by chudí lidé byli inherentně násilní. V roce 1900 měla Británie mnohokrát vyšší počet chudých lidí než dnes, a přitom jen zlomek násilné kriminality.

Násilná kriminalita se také odlišuje od kriminality proti majetku stupněm racionality. Ke krádeži se často přistupuje racionálně a v důsledku toho je daleko přístupnější k odstrašujícím účinkům. Odstrašení je daleko méně pravděpodobné, když osoba jedná impulzivně. Impulzivní chování, pocházející z nedostatku socializace, je charakteristickým znakem underclass. Nejnásilnější kriminalita je právě tohoto druhu. Mírné zvýšení rizika uvěznění je irelevantní. Hodnota uvěznění pro násilné lidi je zneschopnění, nikoli odstrašení. Vězení je dostává z ulice.

Posledním ukazatelem underclass jsou **porody neprovdaných žen**. Trend nemanželských dětí ukazuje, že v roce 1969, což není tak dávno, pouze jedno z 12 britských dětí se narodilo neprovdané matce. V roce 1979 jedno z devíti. V roce 1989 jedno ze čtyř a v roce 1999 více než jedno ze tří a blížilo se k jednomu z dva a půl.

Žádná alternativní rodinná struktura se nepřibližuje hodnotám dvou formálně sezdaných rodičů. V USA se například v tomto ohledu diskutuje pouze o tom, jak dalece, spíše než zda, rodina o dvou rodičích je pro děti lepší. Z výzkumu v USA vyšlo najevo, že děti dvou sezdaných biologických rodičů byly na tom daleko lépe než děti osamělého rodiče a že děti rozvedených matek byly na tom lépe než děti, jejichž matky nebyly nikdy vdané. Od roku 1994 se vynořila dvě důležitá zjištění: 1. že nevlastní otcové nejsou řešením problému osamělého rodičovství. Je malý rozdíl mezi výsledky dětí rozvedených žen a dětí žen, které se znovu vdaly. 2. po mnoha letech, kdy rostoucí zneužívání dětí muži bylo údajně páchano především otci v tradičních rodinách, začali se odborníci konečně ptát, kdo jsou tito muži.

Vyšlo najevo, že nejzávažnější formy zneužívání dětí jsou zřídka uplatňovány ženatým biologickým otcem. Strašlivé případy jsou převážně způsobovány spolubydlícím přítelem matky (typicky nikoli biologickým otcem), anebo nevlastním otcem.

9 Underclass v ČR

I v České Republice existují regiony, kde se dá mluvit o formování třídy deklasovaných. Někdy to jsou celé městské čtvrtě (Ostrava – Přívoz), někdy jen ulice (Brno, Cejl). Pro další

příklady nemusíme chodit daleko. Jen v kraji Moravsko-Slezském, který má vysokou nezaměstnanost, lze nalézt několik ohnisek, kde dominuje underclass. Vezměme si například město Vítkov, či městské části Ostravu-Vítkovice či Ostravu-Přivoz. V těchto oblastech se vyskytují převážně příslušníci etnických minorit, konkrétně Rómové, jejichž sociální status je vzhledem k potlačení jejich tradičního způsobu života dnešní moderní společností velice špatný. Jak již byla výše zmíněna segregace chudých v minulých stoletích i zde dochází k vytlačování Rómů do určitých oblastí, ba, lze říci přímo do ghett. Nezaměstnanost zasáhla českou ekonomiku teprve nedávno. V minulém režimu bylo postavení Rómů méně zatracováno, protože pracovat musel každý, a přestože Rómové se již tehdy vyznačovali odlišným způsobem života, nebyli tolik v centru kritiky majority obyvatelstva. Nyní, v tržních podmínkách, kdy poctiví pracující musí v rámci sociálního státu nechat žít ty, kteří si na své životní potřeby nedokáží vydělat, vznikají přirozeně tlaky veřejnosti na řešení rómské problematiky. Lze říci, že vkládání prostředků do těchto lidí je z hlediska přínosů velmi těžce zhodnotitelné a spíše neřešící danou situaci. Rómové musejí začít u sebe, ve svých sociálních vztazích a postojích, a to zejména vztahem k právu a vzdělání, kteréžto je v dnešní moderní společnosti takřka nezbytné, pokud chtějí k zajištění základních životních potřeb užít práce a nikoliv trestné činnosti. Je to velice jednoduché. Chtějí-li požívat výhod a spotřebovávat to co majorita, musí si na spotřebu vydělat, a to jedině tak, že prokáží své kvality v pracovním výkonu, ke kterému však v dnešní době zpravidla musejí něco znát. Jak může v dnešní postindustriální společnosti existovat třída, která je negramotná, a která chce zůstat negramotná, která žije z trestné činnosti a připadá jí to zcela normální? Může být taková třída vůbec tolerována? Řešení rómské otázky je velmi složité, ale přizpůsobení je jednou ze základních vlastností člověka, a proto lze říci, že nic není ztraceno. Na druhou stranu je ale situace na trhu práce v Moravskoslezském kraji tak složitá, že do dlouhodobé nezaměstnanosti upadají i vysoce kvalifikovaní pracovníci, kteří v důsledku strukturální přeměny v regionu ztrácejí svou cenu na trhu. Nutnost změny ekonomické struktury je řešením na ně kolik let, možná desetiletí, a do té doby by se mohlo s problematikou Rómů pokročit alespoň o krůček vpřed.

Závěr

Práce je pro život člověka dnešní společnosti důležitým faktorem. Zvláště nedobrovolné vyřazení práce z osobního života člověka má podle současných poznatků průkazné negativní zdravotní, psychologické, ale i sociální důsledky. Ztráta zaměstnání je doprovázena statusovým pádem, které je mnohdy maskován z důvodů obav před stigmatizací. Intenzita projevů a dopadů nezaměstnanosti na jedince a společnost je pod vlivem mnoha faktorů značně diferencovaná, přesto jde o citelný a negativně působící důsledek. Společnost si je stále málo vědoma následků nedostatečného řešení nezaměstnanosti a s ní spojených problémů, jak ukazuje obraz mediálního a veřejného mínění.

Narůstající nezaměstnanost může ve společnosti vytvářet nový fenomén, zvláštní společenskou třídu - "underclass". Za hlavní znaky je považována dlouhodobá nezaměstnanost, časté střídání doby se zaměstnáním a doby bez zaměstnání, uplatňování pouze na sekundárním trhu práce, závislost na sociálních dávkách nebo na aktivitách v šedé ekonomice. Problematika underclass je ve Spojených státech a ve Velké Británii vysoce aktuální. V České Republice již existují regiony, ve kterých se již formuje. Zdá se že, problémy underclass vznikají rozpadem socializace mladých lidí, což je dáno rozpadem rodiny. Politici by měli připustit, že jde o skutečně závažný problém a urychleně hledat řešení.

Literatura:

BUCHTOVÁ, B.: Nezaměstnanost a zdraví. In: Buchtová, B.(ed.): Psychologické a medicínské aspekty nezaměstnanosti, Brno 2000

BUCHTOVÁ, B. a kol.: Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém, Praha 2002

KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I.: Psychologické a zdravotní aspekty nezaměstnanosti: vliv sociální opory. In: Buchtová, B. (ed.): Psychické a medicínské aspekty nezaměstnanosti, Brno 2000

MAREŠ, P.: Nezaměstnanost jako sociální problém, Praha 2002

MAYEROVÁ, M., RŮŽIČKA, J.: Sociologie v ekonomické praxi, Plzeň 1997

SIROVÁTKA, T., ŘEZNÍČEK, I.: Dlouhodobá nezaměstnanost a záchraná síť, Brno 1994

WWW:

<http://www.le.ac.uk/education/resources/SocSci/underclass.html>

(University of Leicester, School of Education, Social Science Resources - CHARLES MURRAY: THE UNDERCLASS)

<http://www.hewett.norfolk.sch.uk/curric/soc/class/under.htm>

<http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/2000/0004/undrcla.html>

Příloha:

Úryvek z knihy George Orwella: Na dně v Paříži a Londýně (zkráceno autory)

...První kontakt s bídou je skrz naskrz zvláštní. Tolik jste o bídě přemýšleli - je to to, čeho jste se celý život báli, o čem jste věděli, že se vám může dříve nebo později přihodit; a přece je to všechno úplně jinak. Mysleli jste si, že to bude docela jednoduché, a ono je to mimořádně složité. Mysleli jste si, že to bude strašné; je to jenom odporné a nudné. Jako první objevíte zvláštní poníženost bídy; triky, do kterých vás nutí, složitou lakotu, obracení každé kůrky.

Mimo jiné objevíte tajemství spojená s bídou. Z ničeho nic jste odkázáni na příjem šesti franků denně. Samozřejmě ale nestojíte o to, aby se to rozkřiklo - musíte předstírat, že žijete docela normálně. Od počátku se tím zamotáváte do sítě lží, a i s nimi to těžko zvládáte. Přestanete posílat prádlo do prádelny a prádlena vás chytne na ulici a ptá se proč něco zamumláte a ona bude vaším nepřitelem až do nejdelší smrti, protože si myslí, že své prádlo posíláte jinam. Trafikant se neustále vyptává, proč jste přestali kouřit. Chcete odpovědět na řadu dopisů, ale nemůžete protože známky jsou příliš drahé. A pak je tu jídlo - jídlo představuje největší problém. Každý den v době oběda odcházíte; předstíráte, že do restaurace, a celou hodinu bloumáte po Lucemburské zahradě a pozorujete holuby. Potom propašujete nějaké jídlo domů po kapsách. Jíte chléb s margarínem nebo chléb s vínem, a dokonce i složení jídla se musí podřídit vašim lžím. Místo domácího chleba musíte kupovat žitný, který je sice dražší, ale jeho kulaté bochníky se dají propašovat v kapse. To vás stojí jeden frank denně. Abyste zachovali vnější dojem, musíte si občas koupit za šedesát centimů něco k pití a o to méně můžete utratit za jídlo. Začínáte mít špinavé ložní prádlo a dojde vám mýdlo a žiletky. Vaše vlasy potřebují ostříhat; snažíte se to zvládnout sami s tak strašným výsledkem, že stejně musíte zajít k holiči a utratíte celodenní příděl najídlo. Celý den lžete a lhaní je drahé.

Objevíte ošidnost svých šesti franků na den. Zařijete drobné katastrofy které vás připraví o jídlo. Zaplatili jste posledních osmdesát centimů za půl litru mléka a vaříte ho nad lihovým kahanem. Zatímco se vaří, leze vám po předloktí štěnice cvrnknete do ní nehtem a ona spadne - hop! - přímo do mléka. Nezbuďte vám nic jiného než mléko vylít a zůstat o hladu.

Jdete k pekaři pro půl kila chleba a čekáte, zatímco prodavačka krájí stejné množství pro jiného zákazníka. Je nešikovná a ukrojí o něco víc. „Pardon, mon-sieur," řekne, „nebude vám vadit, když to bude o dva sou více?" Půl kila chleba je za frank a vy máte přesně jeden frank. Když pomyslíte, že by vás mohla také požádat, abyste zaplatili o dva sou víc, a vy byste museli přiznat, že to nejde, popadne vás panika a utečete. Než se k pekaři opět odvážíte, uplynou celé hodiny.

Jdete k zelináři a chcete si za svůj frank koupit kilo brambor. Ale jedna z vašich mincí je belgická a obchodník ji odmítne. Vytratíte se z obchodu a už tam nikdy znovu nemůžete.

Zabloudili jste do zámožné čtvrti a vidíte, jak proti vám jde úspěšný přítel. Abyste se mu vyhnuli, vejdete do nejbližší kavárny. Když jste v kavárně, musíte si něco koupit, a tak utratíte posledních padesát centimů za sklenici černé kávy, ve které plave mrtvá moucha. Takové katastrofy se dají počítat na stovky. Jsou prostě součástí vaší finanční situace. ...

Pramen: ORWELL, G.: Na dně v Paříži a Londýně, Olomouc 1996